

تشیع در ترکیه: مقایسه‌ای میان علویان و شیعیان جعفری

نویسنده: دکتر عبدالقادر یلر

استاد دانشگاه مرمره استانبول

مترجم: مهدی جمالی‌فر

دانش‌آموخته تاریخ اسلام دانشگاه مذاهب اسلامی و دانشجوی دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی دانشگاه پیام نور تهران
jamalifar88@gmail.com

چکیده

علویگری و جعفریگری هردو گروههایی از اقلیت مذهبی در ترکیه‌اند که اغلب به دلیل تقدیس برخی شخصیت‌های مشترک همچون علی بن ابی‌طالب و فرزندانش با یکدیگر درآمیخته می‌شوند. به رغم وجود شباهتهایی میان این دو گروه، تفاوت‌های فراوانی در نظام عقیدتی و ساختار اجتماعی - فرهنگی آنها وجود دارد. این مقاله برخی از محوری‌ترین شباهتها و تفاوت‌های میان علویگری و جعفریگری را مورد تأکید قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: علویگری، جعفریگری، دوازده امامی (اثنی عشری)، ترکیه.

۵۷

سال هشتم
شماره ۲۷ - بهار ۱۳۹۱

یادداشت مترجم

با مهاجرت‌هایی که در دوره‌های مختلف به ویژه بعد از حمله مغول، از ایران و آسیای میانه به آناتولی صورت گرفت، دو جریان متفاوت در آن منطقه به وجود آمد. از یک سو گروهی به زندگی ساکن در شهرها روی آوردند و از سوی دیگر ایلات و عشایر ترک به اقتضای شرایط زندگی‌شان در روستاها و دشت‌ها ساکن شدند و به زندگی کوچ نشینی و نیمه کوچ نشینی خود ادامه دادند. در این شرایط یک دوگانگی عقیدتی و سیاسی میان شهر و روستا به وجود آمد. نادیده گرفتن حقوق روستائینان توسط طبقه حاکم (سلاجقه روم) زمینه مساعدی را برای تبلیغات اهل طریقت به وجود آورد. رؤسا و پیشوایان عشایر که در لباس باباهای آسیای صغیر ظاهر شدند، در واقع، ادامه‌دهندگان راه و روش شمنهای (۱) آسیای میانه بودند که عشایر اطاعت آنها را واجب می‌دانستند. جنبش بابائیه که به رهبری یکی از باباهای مذکور در قرن هفتم قمری صورت گرفت، قیامی بود برای پایان دادن به ظلم و بی‌عدالتی نسبت به ایلات و عشایر مهاجر به آناتولی. پس از شکست این قیام بسیاری از بازماندگان آن به گرد حاجی بکتاش ولی نیشابوری (از خلفای رهبر جنبش بابائیه) جمع آمده و بدین ترتیب طریقت بکتاشیه پایه‌ریزی گردید. پیروان این طریقت، نیز، دو دسته بودند: بکتاشیان روستایی و بکتاشیان شهری. با شروع دعوت صفوی در آناتولی، بکتاشیان روستایی که زندگی کوچ نشینی و نیمه کوچ نشینی داشتند و از حکومت عثمانی ناراضی بودند، به آنها پیوسته و تحت عنوان قزلباش به یاری صفویان پرداختند. حکومت عثمانی برای جلوگیری از نفوذ صفویان در آناتولی به سرکوب قزلباشان آنجا پرداخت. آنها نیز سکوت نکرده و قیام‌هایی را علیه عثمانیان به راه انداختند. پس از صلح آماسیه (۹۶۲ق / ۱۵۵۵م) که میان سلطان سلیمان قانونی و شاه طهماسب صفوی منعقد گردید و نیز با تحکیم تشیع فقه‌ای در ایران، به تدریج قزلباشان آناتولی، که اهل فقه و شریعت نبودند، از حکومت ایران ناامید شده و در پناه مناطق دورافتاده به حفظ سنت‌ها و باورهای خود ادامه دادند. هنگامی که کمال آتاترک، که از بکتاشیان بود، در صحنه سیاسی ترکیه ظهور یافت، قزلباشان که از قرن ۱۹م به بعد «علوی» خوانده شدند، در سبک حامیان وی درآمدند و به حمایت از سکولاریسم پرداختند. دوران جمهوریت ترکیه، پایان اختفای علویان بود. آنها به تدریج وارد صحنه سیاسی ترکیه شدند. گرایش به کمونیسم، حمایت از احزاب چپ، مبارزه با اسلام‌گرایان و ... از دیگر فعالیت‌های سیاسی آنها به شمار می‌رود. تکیه علویان بر انتقال شفاهی فرهنگ و فقدان منابع مکتوب در میان آنها، باعث گردیده تا تفسیرهای مختلفی از علویگری در ترکیه ارائه

گردد. به نظر نگارنده این سطور، علویگری در ترکیه ترکیبی از شمنیزم (دین باستانی ترکان)، تصوف و تشیع است که بستر عقیدتی منطقه آناتولی (به ویژه مسیحیت) نیز بر آن تأثیرگذار بوده است. گرچه ورود علویان به دنیای مدرن به تدریج آنها را از سنتها و آیینهایشان دور نمود، اما حوادثی که در دهه‌های اخیر در ترکیه رخ داده است، باعث پیدایش جنبش احیای علویگری در این کشور گردیده است.

مقاله پیش رو تألیف عبدالقادر یلر از محققان ترک و استاد دانشگاه مرمره در استانبول ترکیه است. این مقاله در تابستان سال ۲۰۱۰م، در سومین شماره نشریه مطالعات اسلامی شیعه منتشر شده است. شایان ذکر است که موضوع رساله دکتری آقای یلر «شیعیان جعفری در جامعه ترکیه» بوده است. از آنجا که در سالهای اخیر در رسانه‌های داخل کشور، بارها از علویان ترکیه یاد شده و باعث ایجاد سؤالات مختلف درباره آنها گردیده است، نگارنده بر آن شد تا با ترجمه این مقاله، گامی هرچند کوچک در جهت آشنایی خوانندگان محترم با موضوع مذکور بردارد.

مقدمه

در میان فرق اهل سنت که اکثریت مذهبی ترکیه را تشکیل می‌دهند؛ علویگری و جعفریگری به خاطر ساختار اجتماعی و مراسم مذهبی‌شان و نیز تفاوت‌هایشان با اهل سنت، در خط مقدم اقلیتهای مذهبی ترکیه به چشم می‌خورند. در حالی که علویان و شیعیان جعفری هردو [حضرت] محمد[ص] را به عنوان پیامبر و قرآن را به عنوان کتاب مقدس قبول دارند و هردو علی[ع] و خانواده‌اش را به عنوان منبع اصلی عقاید خود می‌پذیرند، اما آنها در سبک زندگی، رسوم، مکانهای عبادت و ساختارهای مکتبی، تفاوت‌های زیادی با یکدیگر دارند. با توجه به دانسته‌های ناکافی درباره این دو فرقه، تفاوتها و شباهتهای میان این دو گروه، اغلب موجب سردرگمی و کنجکاوی درباره آنها می‌گردد.

در خارج از ترکیه، شیعیان جعفری با عنوان «امامیه»، به خاطر اعتقادشان به سلسله جانشینان [حضرت] محمد[ص] و «دوازده امامی (اثنی عشری)» به خاطر اعتقادشان به ۱۲ نفر بودن جانشینان پیامبر[ص] شناخته می‌شوند. اما در داخل ترکیه به دلیل اینکه [امام] جعفر صادق[ع] محوری‌ترین نقش را در شکل‌گیری فقه این فرقه ایفا نموده است، واژه «جعفری» عمومیت دارد. اگرچه شیعه به لحاظ تاریخی دارای فرق مختلفی (مانند اسماعیلیه، زیدیه و غلات) است، اما این شیعیان جعفری‌اند که با بازگرداندن ریشه تاریخی خود به وفات پیامبر اسلام[ص]، از معروفیت بیشتری برخوردارند.

عقاید ایشان نیز به منطقه مسکونی جدید منتقل گردید و آنها را با برخی مشکلات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رو به رو ساخت. علویان گاه و بی‌گاه در برخورد با حاکمان سیاسی دچار مشکل می‌شدند، چرا که رویکردهای مذهبی و عقیدتی آنها با سلجوقیان و عثمانیها که تسنن را به عنوان سیاست حکومت خود پذیرفته بودند، تفاوت داشت.

قرن ۱۶ میلادی که مصادف با مواجهه علویگری با جنبش صفویه در ایران است، یکی از مهم‌ترین دوره‌های تاریخی علویگری را دربر می‌گیرد. هردو گروه علویان و شیعیان [حامی] صفوی در اسماعیل، شخصیتی صوفی که مؤسس سلسله صفویه بود، مشترکند. اسماعیل پس از کشته شدن پدرش، شیخ حیدر، سیره سیاسی خود را با به دست گرفتن رهبری خانقاه صوفیان اردبیل آغاز کرد. قرن ۱۶ میلادی همچنین زمانی است که حکومت صفویه توسط اسماعیل تأسیس شد و هویتی شیعی یافت. بعدها، شاه اسماعیل در صدد برآمد که شیعه‌گری خود را در آناتولی گسترش دهد. این رویکرد سیاسی صوفیان منجر به پدید آمدن مشکلات زیادی میان آنها و عثمانیها گردید. در سال ۱۵۱۴م سلطان عثمانی، یاوز سلیم، شاه اسماعیل را در جنگ چالدران شکست داد.^۴ با این حال، شاه اسماعیل با اشعار خود تأثیری مفهومی به روی علویان آناتولی بر جای گذاشت. پس از قرن ۱۶ میلادی اگرچه روابط پیشین میان خانقاه اردبیل و علویان آناتولی ادامه نیافت، اما مواجهه علویان آناتولی با این خانقاه، آنها را قادر ساخت تا از تشیع اثنی عشری و دوستداری علی بن ابی‌طالب و خانواده او آگاهی یابند.

رابطه میان علویگری و بکتاشیگری در پس زمینه تاریخی علویگری بسیار اهمیت دارد، اگرچه این دو با نامهای متفاوت خوانده می‌شوند، اما هر دو این جنبشها شباهتهای فراوانی در عقاید و رسومشان با یکدیگر دارند. بکتاشیه طریقتی است که در قرن ۱۵ میلادی با تکیه بر آموزه‌های حاجی بکتاش ولی تأسیس شده است.^۵ بر طبق نظر پرفسور ایرینه ملیکف، حاجی بکتاش ولی، شخصیت مشترک هردو گروه علویان و بکتاشیان است.^۶ علویان با بکتاشیه که طریقتی مردمی و عمومی در قلمرو عثمانی بوده است، روابط مستحکمی داشته‌اند. هر دو این گروهها برای حاجی بکتاش ولی، احترام قائلند و برای او گرامیداشت برپا می‌کنند. اصول عقیدتی و باورهای آنها با یکدیگر یکسان است. با این حال، علویان در مناطق روستایی

امروزه جعفریگری به عنوان مهم‌ترین فرقه تشیع شناخته می‌شود.^۱ از سوی دیگر گفته می‌شود که علویگری ریشه در قرن دهم میلادی و در میان قبایل نیمه کوچ نشین گوناگون دارد، آن‌گاه که ترکان پذیرش اسلام را آغاز کردند. این قبایل، بعدها، عقاید و کردارهای مختلفی را از مذهب پیشین خود، به عقاید جدیدشان افزودند.^۲

نظرات درباره شباهتهای علویان با شیعیان جعفری می‌تواند طیف وسیعی داشته باشد؛ از این دیدگاه گرفته که این دو گروه مذهبی کاملاً با یکدیگر همانندند تا این دیدگاه که هیچ‌گونه مدرکی مبنی بر ارتباط میان آنها وجود ندارد.^۳ در این مقاله نگارنده به صورت خلاصه پس‌زمینه‌های تاریخی علویگری و جعفریگری را مطرح کرده و شباهتها و تفاوتهای گوناگون اعتقادی و عبادی آن دو را مورد بحث قرار می‌دهد و در ادامه نیز به بیان شباهتها و تفاوتهای آنها در ساختارهای اجتماعی می‌پردازد.

پس‌زمینه‌های تاریخی علویگری

«علویگری» که به عنوان جنبشی اجتماعی - فرهنگی و مذهبی شناخته می‌شود، دورانی طولانی از قرن دهم میلادی، زمان شروع پذیرش اسلام توسط ترکان، تاکنون را دربر می‌گیرد. در گسترش علویگری حوادث سیاسی و اجتماعی متعددی نقش داشته‌اند. عموماً چنین ادعا می‌شود که علویگری نوعی ساختار اجتماعی - فرهنگی و مذهبی است که در آن برخی عناصر اسلامی با عقاید پیشین ترکان مانند شمنیزم، بودیزم، مانویت و زرتشتیت درآمیخته شده است. آن‌گونه که تاریخ ادیان به ما نشان می‌دهد، غیر ممکن است که یک ملت با پذیرفتن دین یا عقاید جدید به کلی عقاید و سنتهای پیشین خود را فراموش کند. از آنجا که علویان نخست در قبایل نیمه کوچ نشین زندگی می‌کردند، یادگیری اسلام از منابع اصلی برای آنها، تقریباً غیر ممکن بود. در مقابل، اغلب ترکانی که در مناطق مرکزی زندگی می‌کردند، توانستند اسلام را از منابع اصیل بیاموزند و این شانس را داشته باشند که مطابق با کتاب مقدس زندگی کنند. در قرن ۱۱ میلادی، به ویژه پس از جنگ ملازگرد میان نیروهای سلجوقی و بیزانس (۱۰۷۱م)، ترکان، مهاجرت خود را از آسیای میانه به آناتولی آغاز کردند و این مهاجرتها تا قرن ۱۴ میلادی ادامه یافت. در خلال همین مهاجرتها بود که علویان در آناتولی ساکن شدند. همچنین با مهاجرت آنها

4. Ethem Ruhi fiğlalı, *İmamiyye şiası* (Istanbul: selcuk publications, 1984), 186-187.

5. Ahmet Yaşar ocağ, *Bektaşılık*, in TDV Encyclopaedia of islam v, 373.

6. Irene Melikof, *kırkların ceminde* (Istanbul: Demos publications, 2007), 47.

1. Ethem Ruhi fiğlalı, *çağımızda itikadi islam mezahpleri* (Istanbul: şato publications, 2001), 133.

2. İlyas üzüm, *kültürel kaynaklarına göre Alevi inançları ve ibadet Anlayışları*, in kopru, spring 1998, 62.

3. İlyas üzüm, *Alevilik-cafarilik ilişkisi*, in islamiyat, july- September 2003, 127-130.

زندگی می‌کرده‌اند و بکتاشیان در مراکز شهری، از این رو گروه دوم پیروان طریقتی سازمان یافته‌اند. این تفاوت اجتماعی باعث شده است که آنها در دو گروه اجتماعی متفاوت شکل بگیرند. یک گروه دارای پیروانی مکتب دیده و پیروان گروهی دیگر مردمی غیر تحصیل کرده‌اند. این شکل ساختار باعث شده است که گفته‌ای عمومی رایج گردد که: «هر علوی، بکتاشی است، اما هر بکتاشی علوی نیست» (۲).

در گذشته واژه «قزلباش» (سرخ سر) در مورد علویان به کار گرفته می‌شد. این نام‌گذاری از آن جهت بود که هنگام رهبری شیخ حیدر بر خانقاه اردبیل، پدر شاه اسماعیل، برخی از پیروان وی سرپوش [سرخ رنگ] ویژه‌ای را می‌پوشیدند.^۸ امروزه «علوی» نامی عمومی است که برای تمام علویان و بکتاشیان به کار می‌رود.

علویگری و جعفریگری در ترکیه

پیروزی سلجوقیان در جنگ ملازگرد که در سال ۱۰۷۱م میان نیروهای سلجوقی به فرماندهی آلپ ارسلان و بیزانس رخ داد، راه را برای سکونت سلجوقیان در آناتولی مهیا ساخت. سیل مهاجرت از آسیای میانه برای سکونت در آناتولی آغاز شد و این مهاجرت تا قرن ۱۴ میلادی ادامه یافت. در خلال این مهاجرتها بود که علویان سکونت در آناتولی را آغاز کردند.

اگر چه علویان در سرتاسر ترکیه ساکن شدند، با این حال، جمعیت زیادی از آنها را می‌توان در مناطقی مانند آماسیه، توگات، چروم، سیواس، ارزجان و تونجلی یافت. همانند جعفریها، علویان نیز در دهه ۱۹۵۰م از مناطق روستایی به شهرهای بزرگ‌تر و سایر شهرها مهاجرت کردند و سازمانهای خود را در آن مراکز شهری تشکیل دادند. اگر چه شیعیان جعفری ریشه‌ای ترکی در آذربایجان دارند، بخش زیادی از علویان ترکمان هستند و تعداد کمی از آنها ریشه کردی یا زازایی دارند.^۹

مناطق عمده شیعیان جعفری در ترکیه ایگدیر، قارص، اردهان و بخشهایی از آغری است که تمام آنها در منطقه شرقی آناتولی واقع شده‌اند. بسیاری از شیعیان جعفری در این منطقه پیش از دوره عثمانیان نخستین می‌زیسته‌اند.^{۱۰} برخی از آنها در

طی جنگ عثمانی - روسیه در سال ۱۸۷۸م از قفقاز و شمال آذربایجان (به آناتولی) آمدند و برخی نیز در طی سالهای ۱۹۲۵-۱۹۱۸م با جا به جایی جمعیت از ارمنستان به آنجا آمده‌اند^{۱۱} و بسیاری از آنها در دهه ۱۹۲۰م برای فرار از انقلاب بلشویکی و حمله روسها به شمال آذربایجان، به شرق آناتولی مهاجرت کردند.^{۱۲} [در دهه‌های اخیر] شیعیان جعفری به دلیل نارسایی در نظام آموزشی و بهداشتی و عمدتاً به خاطر بیکاری به شهرهای بزرگ صنعتی مهاجرت کردند.^{۱۳}

با گذشت زمان، آنها در آن مناطق قدرت یافته و سرانجام مکانهای عبادی خود را ساخته و پس از آن سازمانهای گوناگونی را تشکیل دادند. [چنانچه گفته شد] جمعیت شیعیان جعفری ریشه در آذربایجان دارد و امروز مهم‌ترین شهر محل سکونت آنها استانبول است.

ارائه آماری دقیق از تعداد علویان و شیعیان جعفری در ترکیه غیر ممکن است، چرا که هنگام سرشماری از افراد درباره مذهب آنان پرسیده نمی‌شود. با این حال، جمعیت شیعیان جعفری تقریباً سه میلیون نفر تخمین زده شده است، اگر چه مطالعه‌ای که اخیراً صورت گرفته، بیانگر جمعیتی یک الی یک و نیم میلیون نفری است.^{۱۴}

از سوی دیگر، جمعیت علویان در ترکیه بین پنج میلیون تا حدوداً بیست میلیون نفر تخمین زده شده است. در مطالعه‌ای که اخیراً صورت گرفته، رقم دقیق تر ۶ الی ۷ میلیون نفر مطرح شده است (۳).^{۱۵}

تفاوتهای عقیدتی و عبادتی

اکثر مردم ترکیه با کمبود اطلاعات کافی درباره جعفریگری و شیعیان جعفری مواجه‌اند. زمانی که از واژه جعفری در ترکیه سخن گفته می‌شود، اولین چیزی که به ذهن یک فرد عادی خطور می‌کند، روز عاشورا و مراسم بزرگداشت شهادت [امام] حسین [ع] در کربلاست. از سوی دیگر چه بسا شیعیان جعفری این کمبود اطلاعات را مزیتی برای خود می‌دانند؛ چرا که به آنان اجازه می‌دهد تا از شناخته شدن به عنوان شیعه بپرهیزند

11. Peter Alford Andrews, *Türkiyede Etnik Gruplar, trans. Mustafa köpüşoğlu*, (Istanbul: ANT-TÜmzamanlar publications, 1992), 98.

12. İlyas üzüm, *Inanç esasları Açısından Türkiye'de cefarilik* (Marmara University social Sciences Institute: unpublished Ph.D. thesis, Istanbul, 1993), 25.

13. Ali Ercan kılıç, *Istanbul halkall zeynabiye Aytaç Mahallasinde sosyal Kültürel ve Ekonomik Yapı Üzerine Bir Araştırma* (Istanbul university: unpublished postgraduate thesis, Istanbul, 1998), 14.

14. İlyas üzüm, *Inanç esasları Açısından Türkiye'de cefarilik*, 83.

15. İlyas üzüm, *günümüz Aleviliği*, 21-23.

7. Irene Melikof, *Uyur idik uyardılar* (Istanbul: Demos publications, 2009), 109.

8. mehmet Eröz, *Türkiyede Alevilik ve Bektaşilik* (Ankara: ministry of culture and tourism publications, 1990), 88. , bedri Noyan, *Bektaşilik alevilik nedir?* (Ankara: 1987), 13.

9. İlyas üzüm, *günümüz Aleviliği* (Istanbul: Isam publications, 2000), 13-18.

10. kadir can, *Bütün Yönleriyle İğdir* (İğdir: can kitapevi, 1986), 45.

که آیا شما نماز می‌خوانید؟ آنها پاسخی به این مضمون می‌دهند که: «کسانی که عبادت نمی‌کنند همانند شیطان هستند، هرکسی عبادتی مخصوص خود دارد و عبادت ما «جم» است». اینکه ۲۴ ساعته در روز در محضر خدا باشیم، برای ما اهمیت بسیار زیادی دارد.^{۱۸} علاوه بر این، علویها وظایف عبادی را که در میان اهل سنت و شیعیان جعفری رسمیت دارد، نادیده می‌گیرند و یا این اشکال عبادی را بر طبق باورها و برداشت شخصی خود تفسیر می‌کنند.^{۱۹} به عنوان مثال، بر طبق گفته رضا زیلوت نویسنده علوی، سفر به حج ضروری نیست؛ چرا که چیزهای بسیار مهمی در زندگی وجود دارد که مردم را خوشحال می‌کند و حج در روح فرد قرار دارد. این خصیصه رویکرد علوی است؛ چرا که مراسم عبادی [مراسم جم] و نماز [سجده نیاز در مراسم جم] تشکیل دهنده ایمان در علویگری است. علویان با اجرای احکام شریعت اسلام، مخالفت، و در مقابل تنها به روح اسلام توجه می‌کنند.^{۲۰} آنها با چنین فهمی از اسلام، نماز را نادیده می‌گیرند و روزه ماه رمضان را نیز انجام نمی‌دهند. تنها گروه اندکی از علویان در ماه رمضان روزه می‌گیرند. در علویگری، روزه گرفتن در ده روز اول ماه محرم یکی از شروط ایمان است و برخی از علویان در مناطق روستایی روزه خود را در طول ماه محرم ادامه می‌دهند. شماری از علویان که در شهرهای بزرگ ساکنند، معمولاً از مدت روزه می‌کاهند.^{۲۱} علویان نه اذان دارند نه قبله. در طی مراسم جم، مردان و زنان در مکانی واحد در کنار یکدیگر حضور دارند و به زبان ترکی عبادت می‌کنند.

تفاوتها در روابط اجتماعی

نظری اجمالی به تاریخ علویان در روندی کلی سه تعامل عمده با شیعه را نشان می‌دهد که قابل توجه‌اند. نخستین آن زمانی بود که گروههای علوی تلاش کردند که ارتباط مناسبی را با گروههای شیعه در قرن دهم و یازدهم [میلادی] برقرار نمایند. این زمانی بود که ترکان شروع به پذیرش اسلام کردند و در مناطق تحت تأثیر فرهنگ ایرانی مانند ماوراء النهر، خراسان و خوارزم ساکن شدند. فعالیت تبلیغی ایرانیان تأثیر ویژه‌ای روی ترکان مهاجر داشت، این تأثیر عمدتاً عقاید آنها را صوفیانه می‌ساخت.^{۲۲}

دومین واکنش در دوره صفویه رخ داد، یعنی هنگامی که

و همچنین به آنان اجازه می‌دهد تا از تبعیضاتی که در یک کشور با اکثریت سنی وجود دارد، به دور باشند. جعفریگری ساختاری مذهبی است که با شیوه عبادی اهل سنت و اصول عقاید اسلامی مطابقت دارد. اساس اعتقاد جعفریگری بر ۵ اصل استوار است که عبارتند از: توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد و فروع عبادی آنها عبارتند از: نماز، روزه، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، تولی و تبری.^(۴)

طبق عقاید شیعیان جعفری، موارد فوق محدوده اصول عقیدتی آنهاست و ایشان عبادات خود را در این محدوده مشخص انجام می‌دهند. در مقابل، اگر بخواهیم اساس عقاید علویگری را مورد بررسی قرار دهیم، درمی‌یابیم که علویگری دارای نظام عقیدتی پایه‌ای مشخصی نیست که توسط علویان پیروی شود. امروزه در ترکیه علویانی یافت می‌شوند که اعمال مذهبی را مطابق با باورهای اهل سنت انجام می‌دهند. اما علویان ملحد (بی‌دین) نیز وجود دارند، علویان به دیگر گروههای مختلف نیز تقسیم می‌شوند که نظام ساختاری هر گروهی در واژگان آیینی و سنن اجتماعی متفاوت است. به تعبیر دیگر، جعفریگری از نظم منطقی بیشتری نسبت به علویگری برخوردار است.

مکان عبادی جعفریها مسجد است. اذان آنها تقریباً با اذان اهل سنت یکسان است. جعفریها، سه بار در روز به زبان عربی و رو به مکه نماز می‌خوانند، آنها نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا را جمع می‌خوانند. مردان و زنان در نماز جدا هستند. روزه جعفریها در ماه رمضان است، آنها برای انجام حج به مکه می‌روند. زیارت کربلا، شهری که امام حسین(ع) در آن مدفون است، و مشهد، شهری که امام رضا هشتمین امام از دوازده امام در آن مدفون است، برای جعفریها اهمیت بسیار زیادی دارد. در واقع زیارت این مقبره‌ها برای آنها به اندازه زیارت حج دارای اهمیت است.^(۵) علاوه بر این یکی دیگر از اعمال جعفریها پرداخت خمس (یک پنجم اموال) به فقرا است. مهم‌ترین شکل عبادت در علویگری، در مقابل اشکال عمومی عبادت که در میان اهل سنت و شیعیان جعفری با نامهای نماز، روزه، حج و زکات خوانده می‌شود، به عنوان «جم» شناخته می‌شود. آیین جم که مراسمی با ویژگیهای مذهبی، فرهنگی و اجتماعی را دربر می‌گیرد، مهم‌ترین جنبه‌ای است که علویگری را از جعفریگری و سنیگری جدا می‌سازد.^{۱۷} این عمل عبادی در یک تالار گردهمایی یا «جم‌خانه» انجام می‌شود. بنابر یک بررسی انجام شده، هنگامی که از علویها سؤالی به این مضمون پرسیده شود

18. Yılmaz Soyzer, *Sosyolojik Açılı Alevi-bektaşî Gelenegi* (Istanbul: Seyran publications, 1996), 147.

19. Nail Yılmaz, *Kentin Alevileri* (Istanbul: kitapevi, 2005), 96.

20. Rıza zelyut, *öz kaynaklarına göre Alevilik*, 231.

21. İlyas üzüm, *gÜNÜMÜZ Aleviliği*, 100.

22. Irene Melikof, *Uyur idik uyardılar*, 157-160.

16. Abdulkadir yeler, *Türk Toplumunda caferiler* (Marmara University social Sciences Institute: unpublished postgraduate thesis, Istanbul, 2006), 23.

17. Rıza zelyut, *öz kaynaklarına göre Alevilik* (Istanbul: Yön publications, 1992), 183.

حکومت صفویه در قرن ۱۶ میلادی توسط شاه اسماعیل تأسیس شد و هویتی شیعی به خود گرفت. صفویان در صدد برآمدند تا شیعه‌گری خود را در میان ترکمانان آناتولی گسترش دهند. این مسئله باعث ایجاد تنش میان صفویان و عثمانیها شد. تبلیغات صفویه در میان قبایل ترکمان آناتولی تا جنگ چالداران ادامه داشت، اما این جنگ [که در آن شاه اسماعیل شکست خورد] باعث کاهش نفوذ تشیع صفوی و توقف گسترش علویان آناتولی گردید. با این حال، اغلب قبایل ترکمان به پیروی خود از تشیع قزلباشی ادامه دادند، تأثیر چنین تداومی در علویگری آناتولی، با پذیرفته شدن شاه اسماعیل به عنوان یک قهرمان مردمی در میان علویان آناتولی مشهود است.^{۲۳}

سومین واکنش، به دنبال انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹م و طی یک فعالیت تبلیغی دیگر رخ داد. تعدادی از علمای جعفری مذهب که در آن دوره در ایران تحصیل کرده بودند، از علویان خواستند که به علویگری حقیقی، که همان تشیع دوازده امامی است، بپیوندند. در این باره کتابهایی نیز نوشته شد. جعفریها، در مناطق علوی‌نشین مساجدی را ساختند و تلاش کردند که تشیع خود را در میان آنها تبلیغ کنند.^{۲۴} به عنوان مثال، علویانی از آدانا، قهرمان ماراش و چروم که شیعه جعفری بودند و در حوزه‌های علمیه ایران تحصیل کرده بودند، به ترکیه برگشتند و مسئولیت تغییر مذهب علویان به تشیع جعفری را بر عهده گرفتند. نشریاتی مانند عاشوره و چهارده معصوم تأسیس شدند.^{۲۵} [همچنین] نوشته‌های محمد تیحانی سماوی^{۲۶} منتشر شدند و در سال ۱۹۹۱م یک مسجد جعفری که جامع اهل بیت خوانده می‌شد، در منطقه علوی‌نشین چروم ساخته شد.^{۲۷}

پیام این تبلیغات پی‌درپی این بود که شما به علی (ع) عشق می‌ورزید و نام دوازده امام را به کار می‌برید، اما شما مانند آنها زندگی نمی‌کنید. به رغم مخالفتی که از سوی علویان احساس می‌شود، [بعضاً] روابط خوبی میان آنها با شیعیان جعفری وجود دارد. به عنوان مثال، در سال ۲۰۰۶م هنگامی

که علی‌اکبر چیچک، نویسنده مشهور ترانه‌های محلی علوی از دنیا رفت، مراسم کفن و دفن او توسط یک روحانی جعفری مذهب طبق اصول عقیدتی شیعیان جعفری در جمخانه‌ای در کارتال استانبول برگزار گردید. با این حال، اگرچه جعفریها عموماً نسبت به علویها به خاطر [اعتقاد آنها به] دوازده امام و سایر عقاید علوی، ابراز علاقه می‌کنند، اما روی هم رفته جعفریها علاقه‌مند به علویگری نیستند، چرا که فقدان سلسله مراتب روحانیت در میان علویان، به معنی منحرف شدن آنها از عقیده راستین است. در مقابل، پندار غالب علویان در مورد تشیع جعفری این است که این تشیع سازمانی مذهبی است که پایه‌های سیاسی دارد، آنان [عقاید] شیعیان جعفری [ترکیه] را با [عقاید شیعیان] ایران و آیت الله خمینی [ره] می‌شناسند. علویان هرگونه پیوند و شباهتی را با تشیع جعفری رد کرده و تلاش می‌کنند تا از هرگونه ارتباطی با جعفریها بپرهیزند. گزارش زیر از یک روحانی جعفری مذهب، سردی روابط علوی - جعفری را نشان می‌دهد: «[روزی] علویان من را برای خواندن قرآن در مراسم کفن و دفن دعوت کردند. [هنگامی که] در مراسم شرکت کردم علویان به من گفتند که آنها نیازی به خواندن قرآن به زبان عربی ندارند و از من خواستند که قرآن را به زبان ترکی بخوانم! من پیشنهاد کردم که آیات را به عربی بخوانم و به ترکی توضیح بدهم، اما آنها نپذیرفتند. سرانجام، بدون اینکه آیه‌ای بخوانم مراسم را ترک کردم».^{۲۸}

بدون تردید، هردو گروه شیعیان جعفری و علویان در حال حاضر تحت تأثیر شهرنشینی و مدرنیته قرار گرفته‌اند و به تدریج رسوم مذهبی آنها در میان نسل جوان در حال فراموش شدن است. در نتیجه، بسیاری از جوانان به دنبال ازدواج با افرادی خارج از فرقه خود هستند، اما سنتهای مذهبی مانع اصلی این‌گونه ازدواجهاست. در ترکیه علویان و اهل سنت با یکدیگر ازدواج نمی‌کنند. همچنین علویان و شیعیان جعفری به دختران و پسران خود اجازه ازدواج با یکدیگر نمی‌دهند. با این حال افراد زیادی از اهل سنت و شیعیان جعفری با یکدیگر ازدواج کرده‌اند. جعفریهایی که با اهل سنت ازدواج کرده‌اند، نقل می‌کنند: زمانی که برای اولین بار برای خواستگاری از یک دختر سنی اجازه گرفته‌اند، خانواده دختر با این تصور که شیعیان جعفری همان علویان هستند، به آنها اجازه ندادند [اما] هنگامی که خانواده‌های دختران دریافتند که جعفریها، علوی نیستند و آنها به مسجد می‌روند و نماز می‌خوانند، برخوردشان تغییر یافته و اجازه ازدواج آنها را صادر کردند.^{۲۹}

28. Abdulkadir yeler, *Türk Toplumunda caferiler*, 27.
29. Abdulkadir yeler, *Türk Toplumunda caferiler*, 46-47.

23. Irene Melikof, *kırkların ceminde*, 73-74.
24. İlyas üzüm, *Aleviler şileştirilebilir mi*, in *Aleviler/alewiten*, ed. ismail engin and Edhard Franz (Hamburg, 2000), 111-132.
25. Elise Massicard, *Türkiyeden Avrupaya Alevi hareketinin Siyasallaşması*, trans. Ali Berktaş (Istanbul: İletisim publications, 2007), 139.
26. see muhammed semavi Ticani, *Nasıl Hidayete Erdim* (Istanbul: can publications, 2007) and *kurandaki sünnet Ehli Beyte Gönül Verenlerin YOLUDUR* (Istanbul: can publications, 1996). Can publications was owned by Alevi.
27. İlyas üzüm, *gÜNÜMÜZ Aleviliği*, 122-125.

نتیجه‌گیری

در ترکیه، عقاید مذهبی، ساختارهای اجتماعی، سنتها، ریشه‌های اخلاقی و سبک زندگی هردو گروه علویان و شیعیان جعفری اساساً متفاوت است. به رغم اینکه اصول عقیدتی این دو گروه مذهبی بر پایه دوازده امام استوار است، اما ساختارهای مذهبی این دو فرقه در دریافت و تفسیر، روشهای متفاوتی دارند.

تفاوت در اصول عقیدتی و اشکال عبادی این دو گروه، میزان اختلاف میان آنها را روشن می‌سازد. به عنوان یک نتیجه، چنین به نظر می‌رسد که شایسته است علویگری و جعفریگری را به عنوان دو گروه اجتماعی - مذهبی جداگانه بشناسیم و از تفاوت‌های آنها سخن بگوییم نه از شباهت‌های آن دو.

پی‌نوشت‌های مترجم

۱. شمنیزم (شامانیزم)، روش و شکلی از سحر و جادو بوده است. مقصود از آن، تصرف در قوای روحی و غیبی جهان است. در این روش یک نفر شمن (shaman) که خود دارای چنین نیروی غیبی است، در بدن انسان دیگر تأثیر می‌کند، یعنی روحی معین را از بدن او خارج و به جسم او داخل می‌نماید. شمنها که در واقع همان ساحران و کاهنان زردپوست هستند، برای علاج بیماران و دفع ارواح شریر به جادوگری دست می‌زنند. آنها بر این باورند که ارواح یا نیروهای غیبی بسیاری در جهان مادی وجود دارد که در زندگی افراد بشر مؤثرند. نقش شمنها این است که با این نیروها ارتباط پیدا کرده و به هر طریق که ممکن است، آدمی را از گزند ارواح شرور مصون دارند و یا برعکس، مخالفان را دچار جن‌زدگی نمایند. (آشنایی با تاریخ ادیان، غلامعلی آریا، تهران، انتشارات پایا، چاپ چهارم، ۱۳۸۲، صص ۲۱ و ۲۲). ترکان، پیش از گرایش به اسلام، دارای عقاید شمنی بوده‌اند. از آنجا که برخی عقاید اسلامی همچون اعتقاد به بقای روح، زندگی اخروی، بهشت و جهنم، قربانی کردن برای «تانری» (خدا) و ... به عقاید آنان نزدیک بود، بنابراین راحت‌تر به اسلام جذب می‌شدند. اما به نظر می‌رسد که جذاب‌تر از همه موارد فوق، جایگزین شدن مفهوم «شیخ» و «اولیاء» در اسلام به جای «کام» یا شمن در عقاید ترکان بود چرا که شیخ یا اولیا نیز صاحب کرامت بوده و مانند شمن می‌توانستند از غیب خبر داده و بیماران را شفا دهند.

Ethem Ruhi fiğlal, *Türkiyede Alevilik ve Bektaşılık*, İstanbul, selçuk yayınları, 1996, s 84.

۲. برخی دیگر از تفاوت‌های علویان و بکتاشیان عبارتند از: بکتاشیان پیرو آیین لایتغیری‌اند اما علویان به اسطوره‌هایی معتقدند که در آنها افسانه‌هایی با فرهنگ محلی آمیخته شده است. ورود به طریقت بکتاشی برای تمامی افراد ممکن است، اما جامعه علویان، جامعه‌ای بسته است و غیر علویان را در بین خود نمی‌پذیرند. به عبارت دیگر، علوی شدن ارثی است و اگر کسی علوی متولد نشود، نمی‌تواند، علوی باشد. اما بکتاشی شدن اکتسابی (اختیاری) است و هرکس که بخواهد، می‌تواند بکتاشی شود. سید بودن «دده» در میان علویان شرط است، اما در بکتاشیه برای «بابا» شدن نیازی به سید بودن نیست.
۳. محدودیت‌های قومی و مذهبی موجود در ترکیه باعث گردیده تا درباره تعداد علویان و شیعیان عمداً سهل‌انگاری شود و به همین علت آماری را که علویان و شیعیان از خودشان ارائه می‌کنند، با آماری که دولت ترکیه اعلام می‌کند، متفاوت است. هر یک از طرفین آمار مذکور را آن‌گونه که به نفعش باشد، اعلام می‌کند. اگر بخواهیم حدّ میانگین افراط و تفریط درباره جمعیت علویان و شیعیان ترکیه را در نظر بگیریم، می‌توان گفت: امروزه بیش از ۱۵ میلیون علوی و بیش از دو میلیون شیعه در ترکیه زندگی می‌کنند.
۴. «خمس» نیز از فروعات مذهب شیعه است که مؤلف محترم آن را ذکر نکرده است.
۵. از نظر مذهب شیعه «حج» از واجبات است و زیارت مرقد ائمه(ع) از مستحبات به شمار می‌آید.

